

HALINA SZULCE, HENRYK MRUK

KSZTAŁTOWANIE SIĘ CEN DETALICZNYCH W POLSCE LUDOWEJ

I. OGÓLNA EWOLUCJA ZASAD USTALANIA CEN

Podejmując się przedstawienia zarysu systemu cen w czterdziestoleciu PRL trzeba podkreślić, iż w analizowanym okresie ten niezwykle ważny instrument polityki rynkowej traktowano bardzo różnie. Nietrudno wyodrębnić okresy, w których ceny traciły prawie zupełnie swą aktywną rolę i sens ekonomiczny. Sprowadzano je do symbolicznego wyrażania wartości nabywczej pewnych artykułów, zrywając wszelkie związki między poszczególnymi rodzajami cen i pozostałymi elementami rynku, a także zamazując wewnętrzną logikę struktury cen. W konsekwencji prowadziło to do uzasadnionych wątpliwości co do teoretycznych racji nazywania ceną tak funkcjonującego narzędzia kierowania gospodarką socjalistyczną¹.

Były jednak i dążenia odwrotne, które nasiliły się szczególnie po roku 1980. Wyrażały się one w traktowaniu cen jako panaceum na wszelkie niedostatki funkcjonowania gospodarki. Zarówno jedno, jak i drugie krańcowe traktowanie cen przynosi wiele szkód, nie pozwalając w obu przypadkach spełniać cenom ich właściwej roli w systemie gospodarowania.

Przedstawiając rozważania o kształtowaniu się cen w PRL ujęto je w dwóch zasadniczych częściach. W części pierwszej pokrótce przedstawiono podstawowe zasady ustalania cen, w drugiej natomiast części poziom i tendencje zmian cen na tle wielkości produkcji.

*

W pierwszym okresie funkcjonowania państwa po zakończeniu II wojny światowej, tj. od chwili wyzwolenia do zmiany systemu pieniężnego w 1950 r., zasadą, na której oparto ustalanie cen, było stosowanie przelicznika do poziomu cen obowiązujących w okresie przedwojennym.

¹ J. Beksiak, *Ceny w gospodarce socjalistycznej*, Prace i Materiały Zakładu Badań Cen, nr 21, s. 1 - 34.

W stosunku do większości artykułów przyjmowano przelicznik 6, chociaż zdarzały się w obie strony odchylenia. W krótkim czasie ceny znacznie odchyliły się od tak ustalonego poziomu. Kształtowały się one głównie w wyniku żywiołowego działania mechanizmów rynkowych, których nie mogły jeszcze ograniczać ani powstający system planowania, ani organizowana dopiero produkcja w uspołecznionych zakładach pracy. Utrzymywał się w tym czasie podwójny poziom cen — cen artykułów nabywanych w systemie kartkowym i cen wolnorynkowych. Te pierwsze utrzymywane były na stosunkowo niskim poziomie. Ceny wolnorynkowe kilkakrotnie przewyższały ceny kartkowe (tzw. sztywne). Mimo relatywnie wysokiego poziomu cen cały czas utrzymywały się dość duże nadwyżki pieniądza nad wartością towarów znajdujących się w handlu. Celem zlikwidowania tych nadwyżek wprowadzono w roku 1950 zmianę systemu pieniężnego i niemal w tym samym czasie podniesiono ceny napojów alkoholowych (o 50%).

Doprowadziło to w początkach 1951 r. do znaczącego zrównoważenia podaży i popytu. W polityce kształtowania cen detalicznych pojawiły się zapowiedzi ich obniżenia. W okresie tym wprowadzono obniżki cen niektórych artykułów przemysłowych. Tymczasem wysokie wypłaty pieniądza, nie zawsze związane ze wzrostem wydajności, oraz susza latem 1951 r. doprowadziły do wzrostu cen wolnorynkowych. Ponownie wprowadzono sprzedaż reglamentowaną, przy czym przydziały nie były zbyt wysokie. W tej sytuacji następował znaczny wzrost cen wolnorynkowych. W celu przeciwdziałania wprowadzono sprzedaż państwową artykułów¹ reglamentowanych w systemie pozakartkowym, ale po cenach komercyjnych (kilkakrotnie wyższych). Ceny komercyjne nie nadążały za zmianami cen wolnorynkowych i w efekcie ukształtowały się trzy różne poziomy cen większości artykułów: kartkowe, komercyjne i wolnorynkowe.

Wprowadzony na początku stycznia 1953 r. nowy układ cen powiązany z nowym systemem płac, rent, zasiłków i stypendiów. Nowe, znacznie wyższe, ceny artykułów żywnościowych (prawie o 100%), a co za tym idzie — zmiany w poziomie realnych dochodów ludności, umożliwiły zlikwidowanie systemu kartkowego i osiągnięcie równowagi rynkowej.

Jednocześnie podjęto zobowiązanie wobec społeczeństwa, którego skutki obserwować można po dzień dzisiejszy. Zobowiązanie to zapewniało, iż w przyszłości nie będzie już podwyżek cen, a jedynie ich obniżki². Zakładano bowiem, że wraz z dalszym rozwojem gospodarczym następować będą obniżki kosztów produkcji. Zobowiązanie się do jednokierunkowego ruchu cen (to znaczy do ich obniżenia) nie mogło być oczywiście realne w dłuższym okresie.

Obietnicę obniżenia cen detalicznych zrealizowano praktycznie jedynie w latach 1953 - 1955. W tym okresie trzykrotnie obniżano ceny róż-

² P. Karpiuk, *Aktualne problemy polityki cen*, Warszawa 1972.

nych artykułów żywnościowych i nieżywnościowych (w listopadzie 1953, w maju 1954 i w kwietniu 1955). W każdej z tych obniżek cen wartość globalnej sprzedaży rynkowej zmniejszyła się prawie o 4% i taka też była skala zmniejszenia cen.

Obniżki cen stopniowo ożywiały popyt rynkowy. Wzrost nacisku ludności na rynek prowadził do pojawiania się pierwszych trudności z utrzymaniem równowagi na rynkach poszczególnych artykułów. Jednocześnie obniżki cen, oderwane od kosztów, powodowały spadek zainteresowania wzrostem produkcji, zwłaszcza tam, gdzie zagrożona była opłacalność wytwarzania.

Po roku 1955 kształtowanie cen opierano raczej na zasadzie ich stabilizacji. Zasada ta wkrótce również okazała się trudna do urzeczywistnienia, a głęboka nierównowaga charakteryzowała coraz to inne rynki odcinkowe. Przeciwdziałając, temu obniżano ceny jednych artykułów, a podwyższano innych, zwykle produktów substytucyjnych. W roku 1957 na przykład podniesiono ceny masła, a obniżono ceny margaryny i słoniny, aby w ten sposób pokonać trudności z zaopatrzeniem rynku w masło. W dwa lata później podniesiono dość znacznie ceny mięsa ze względu na trudności z zaopatrzeniem rynku spowodowane nieurodzajem w rolnictwie.

Do roku 1960 zanotowano jeszcze podwyżki cen wielu innych artykułów, głównie żywnościowych oraz obniżki cen artykułów przemysłowych. Stosowano w tym czasie powszechnie zasadę kompensacji, czyli dwukierunkowego ruchu cen.

W latach 1957-1959 wprowadzono również na małą skalę ceny wolne. Dotyczyły one jedynie cen skupu i cen detalicznych owoców i warzyw. Zachowano jednak prawo ustalania przez Państwową Komisję Cen — w uzasadnionych przypadkach — cen maksymalnych. Ponieważ decyzja ta nie wywołała znacznego wzrostu cen owoców i warzyw, a występujące wahania związane były głównie z sezonowością podaży i popytu, przeto w przyszłości rozszerzono listę artykułów objętych cenami wolnymi, co w rezultacie wpłynęło na dynamiczny rozwój tego rynku.

Na początku lat sześćdziesiątych obserwowano nadal nieco szybszy wzrost cen żywności niż pozostałych artykułów konsumpcyjnych. Jednocześnie rozszerzył się zakres tak zwanych ukrytych podwyżek cen. Polegały one na stosowaniu przez producentów cen nielegalnie podwyższonych, wprowadzaniu mniej korzystnych dla nabywców zmian asortymentowych oraz pogarszaniu się jakości wyrobów.

W 1963 r. podniesiono znacznie ceny węgla, energii elektrycznej, ogrzewania i gazu. Skala podwyżek cen była duża i wymagała zrekompensowania ludności jej skutków. Dokonano więc obniżenia podatku od wynagrodzeń, podwyższono najniższe płace oraz renty i emerytury. W dwa lata później znacznie podniesiono czynsze za lokale mieszkalne (prawie o 200%). Rekompensata tych podwyżek nastąpiła w formie in-

dywidualnych dopłat do uposażeń, odpowiadających pełnej różnicy między wysokością nowego czynszu a opłatą dotychczasową. Dopłaty te eliminowano w miarę wzrostu wynagrodzeń za pracę. W odstępie dwóch lat wprowadzono podwyżki opłat za korzystanie z komunikacji miejskiej.

W dalszym ciągu podwyższano ceny tych artykułów, których produkcja była nierentowna i w produkcji których nie osiągnięto równowagi rynkowej. Z tych powodów podniesiono w roku 1967 ceny mięsa i jego przetworów oraz tłuszczów zwierzęcych, a także ceny ryb.

Z drugiej natomiast strony stosowano obniżki cen tych artykułów, których produkcja umożliwiała zwiększenie podaży rynkowej. I tak zmniejszono ceny sprzętu rozrywkowego, artykułów gospodarstwa domowego, rowerów oraz artykułów precyzyjno-optycznych. W odwrotnym kierunku wykorzystywano ceny do hamowania spożycia określonych artykułów. Podnoszono ceny napojów alkoholowych (trzykrotnie w latach 1961-1970) i wyrobów tytoniowych. Nie można nie zauważyć, iż podwyżki te miały również zasilić budżet państwa środkami finansowymi niezbędnymi do dotowania cen innych artykułów i usług.

W roku 1970 jednak równowaga rynkowa zachwiana była w wielu dziedzinach. Brak równowagi przejawiał się w niedostatku wielu artykułów żywnościowych i wyrobów przemysłu lekkiego oraz nadwyżce podaży niektórych dóbr trwałych. Podjęta w grudniu 1970 r. decyzja zmiany cen miała poprawić relacje cen, zwiększyć stopień równowagi na rynku oraz zmniejszyć wysokość dopłat budżetowych. Zakładała ona zmiany dwukierunkowe — z jednej strony znaczny wzrost cen żywności, tkanin, materiałów budowlanych, a z drugiej obniżki cen niektórych artykułów nieżywnościowych. W sumie kwota obniżek cen była niższa od kwoty podwyżek. Ze względów społeczno-politycznych wycofano się w marcu 1971 r. z proponowanej zmiany cen pozostawiając jedynie obniżki cen artykułów nieżywnościowych. Zagwarantowano równocześnie stabilizację cen artykułów o istotnym znaczeniu dla budżetów gospodarstw domowych, przede wszystkim żywnościowych. W tej sytuacji ceny artykułów żywnościowych utrzymywane były prawie na nie zmienionym poziomie w całym następnym dziesięcioleciu, to jest do roku 1980. Równocześnie jednak podniesiono ceny wielu artykułów nieżywnościowych. Pogorszyło to wzajemne relacje cen artykułów żywnościowych do nieżywnościowych, stabilizując warunki życia na poziomie charakterystycznym dla narodów ubogich.

Dokonywane podwyżki cen artykułów nieżywnościowych również nie zmieniły dotychczasowego mechanizmu tworzenia cen i ich systemu. Zwykle było to jednorazowe, skokowe podniesienie cen pewnych artykułów, aby w ten sposób zmniejszyć ich dotowanie lub zwiększyć wpływ budżetu państwa w formie podatku obrotowego. Wprowadzone podwyżki cen miały na względzie cele społeczne, zakres podwyżek był bo-

wiem różny w danej grupie (np. podniesiono ceny biletów na pociągi pospieszne i ekspresowe bez zmiany cen biletów na pociągi osobowe).

W omawianym okresie produkcja żywności w coraz większym stopniu stawała się deficytowa, zmuszając do zwiększania dotacji budżetowych. Ceny wielu artykułów nieżywnościowych znacznie przewyższały koszty ich wytwarzania, co umożliwiało zasilanie budżetu państwa. Niekorzystnie kształtowały się relacje cen. Wymagało to przeprowadzenia zasadniczych zmian cen towarów znajdujących się w obrocie towarowym. Próbę taką, zakończoną niepowodzeniem, podjęto w czerwcu 1976 r. Znaczna wysokość proponowanych podwyżek cen oraz niemożliwy do zaakceptowania przez społeczeństwo projekt rekompensat przesądziły o klęsce projektowanej reformy cen detalicznych. Gospodarka i rynek funkcjonowały coraz gorzej.

Sytuacja rynkowa ulegała pogorszeniu z każdym rokiem. W dużym stopniu przyczynił się do tego również spadek dochodu narodowego, po raz pierwszy miał miejsce w 1979 r. Rozszerzała się i pogłębiała luka między podażą a bieżącą, zakumulowaną w farmie oszczędności, siłą nabywczą ludności. Konieczna była zmiana poziomu i relacji cen w gospodarce. Przygotowywano kolejną reformę cen, głównie artykułów żywnościowych oraz konsultowano system rekompensat. Podobnie jak we wcześniej wprowadzanych i opracowywanych reformach cen, chodziło o przywrócenie równowagi rynkowej, zmianę relacji cen oraz zmniejszenie dopłat budżetu państwa.

Założenia reformy cen z 1982 r. odchodziły od traktowania równowagi rynkowej jako bilansu podaży i popytu, zakładały natomiast wbudowanie systemu cen w zreformowany mechanizm gospodarki narodowej. Ceny uważano za instrument pomocny w sprawnym działaniu wszystkich podmiotów rynkowych. Celem proponowanej reformy cen miało być — z jednej strony — przybliżenie poziomu cen do kosztów wytwarzania (szczególnie artykułów żywnościowych) oraz ograniczenie, a z czasem zlikwidowanie, nawisu inflacyjnego — z drugiej strony. Były to najważniejsze i konieczne warunki umożliwienia funkcjonowania mechanizmu rynkowego w ramach reformy systemu ekonomicznego. Wprowadzona w lutym 1982 r. reforma cen detalicznych nie osiągnęła jednakże w pełni zakładanych celów. Kolejne podwyżki cen skupu produktów rolnych ponownie zwiększyły różnice między cenami detalicznymi żywności a kosztami wytwarzania. Ponadto zwiększone (w stosunku do przewidywanych) rekompensaty oraz nacisk na wzrost płac nominalnych przekreśliły możliwość zlikwidowania nawisu inflacyjnego. W tej sytuacji reforma cen nie spełniła wszystkich stawianych celów. Za dowód służyć mogą kolejne, skokowe zmiany cen wielu artykułów w roku 1983 oraz wszystkich towarów żywnościowych na początku 1984 r. Co ważniejsze, wspomniana reforma raie wypracowała systemu pozwalającego niejako na

automatyczne dostosowanie cen do zmieniających się determinant wyznaczających ceny.

Zamierzona w 1982 r. ingerencja w ceny miała być niezwykle szeroka. Nade wszystko chodziło o ich urealnienie, o zbliżenie do rzeczywistej wartości towaru. W przypadku surowców podstawą odniesienia miały być ceny w handlu zagranicznym. Natomiast co do półproduktów i produktów gotowych oraz surowców rolnych pochodzenia krajowego to podstawą powinny stać się koszty wytwarzania wewnątrz-krajowego. Możliwie w maksymalnym stopniu miały zostać wyeliminowane dotacje — główna przyczyna odchylenia się cen od wartości oraz, nieefektywnego działania przedsiębiorstw.

Względy socjalne zdecydowały, że podwyżka cen żywności, opału i energii miała być pozbawiona charakteru drenażowego, a rekompensaty powinny z nadwyżką (globalną) pokryć wzrost cen (rzeczywista suma wypłat była jednak wyższa o 54 mld zł w skali rocznej ponad wartość spodziewanego obrotu).

Szacunki wzrostu cen zaopatrzeniowych — nastąpił w styczniu 1982 r. — zakładały, co prawda, zwiększenie cen detalicznych towarów przemysłowych o 70 - 80%, lecz trudno było ocenić postępowanie producentów co do kształtowania cen umownych, które, jak sądzono, bliższe raczej będą cenom równowagi rynkowej niż cenom opartym na kosztach. Pierwsze styczniowe informacje o nowych cenach, wrywkowe jedynie, gdyż w większości zakładów ciągle jeszcze trwały prace nad ich ustaleniem, zdawały się potwierdzać wysoki wzrost cen. Pod naciskiem nastrojów i obaw społecznych w połowie lutego obniżono stawki podatku obrotowego od wielu produktów: samochodów, sprzętu radiowo-telewizyjnego, mebli i innych. Doprowadziło to do obniżenia cen i natychmiastowego zniknięcia ze sklepów towarów, które zaczęły się już gromadzić na półkach sklepowych. Podwyżka cen nie przyczyniła się więc do większej dostępności towarów.

Podstawowym założeniem reformy cen detalicznych było usunięcie wypaczeń w dotychczasowej strukturze cen, w szczególności zaś w proporcji między poziomem i układem kosztów i cen, między cenami detalicznymi żywności a cenami skupu produktów rolnych oraz przybliżenie się do układu cen, który zapewniłby równowagę rynkową. Urzeczywistnianie przedstawionych założeń reformy cen detalicznych dokonywano dwoma sposobami.

Po pierwsze — w formie urzędowych podwyżek cen podstawowych artykułów żywnościowych, opału i energii, napojów alkoholowych, papierosów, materiałów pędnych. Podwyżki te, zapoczątkowane zmianą cen pieczywa i innych przetworów zbożowych w końcu sierpnia 1981 r., zakończono wielką operacją zmiany cen żywności, opału i energii z dniem 1 II 1982 r. Ponadto od 5 VII 1982 r. podniesiono ceny napojów alkoholowych (poza reglamentacją) oraz ceny kawy i herbaty. W pierwszym

kwartale 1983 r. podwyższono opłaty pocztowe, za bilety kolejowe i autobusowe, za przejazd pojazdami komunikacji miejskiej oraz ponownie ceny napojów alkoholowych, papierosów, kawy i materiałów pędnych.

Drugą formą zmiany cen był ich wzrost (dotyczył głównie artykułów przemysłowych, ale także niektórych żywnościowych, np. wyrobów cukierniczych, koncentratów, mrożonek itp. oraz usług wykonywanych dla ludności) w granicach nowego mechanizmu kształtowania cen (ceny regulowane i umowne). Wzrost cen w tej drugiej dziedzinie wynikał z podwyżki kosztów produkcji (podwyżka surowców i materiałów, a także wzrost innych kosztów, między innymi płac) oraz luki, jaka wytworzyła się między popytem ludności a podażą towarów przy poprzednim poziomie cen. Z luki tej, która przejawiała się w nadmiarze pieniądza ponad realne możliwości jego pokrycia, korzystał wolny rynek warzywno-owocowy, firmy polonijne, niektóre branże rzemiosła lecz przede wszystkim rynek spekulacyjny.

Reforma cen detalicznych żywności spowodowała:

- wyraźną poprawę relacji cen do kosztów;
- poprawę relacji cen detalicznych żywności do cen skupu produktów rolnych;
- względne podrożenie podstawowych artykułów żywnościowych.

Dały się również zaobserwować oznaki pewnego uspokojenia rynku, pewne zmniejszenie niedostatku towarów, a także uciążliwości zakupów (likwidacja lub skrócenie kolejek).

O poprawie relacji między cenami a kosztami produkcji może świadczyć stosunek procentowy sumy dotacji, udzielanych z budżetu, do wartości sprzedaży. Dotacje na żywność w roku 1981 (w cenach z grudnia 1981 r., a pieczywa i przetworów zbożowych w cenach z sierpnia tegoż roku) wyniosły około 312 mld zł, stanowiąc około 150% wartości sprzedaży dotowanych artykułów żywnościowych. Dotacje te w roku 1982 wyniosły 211 mld zł, a ich procentowy stosunek do wartości sprzedaży artykułów żywnościowych dotowanych obniżył się do około 30%. Na rok 1983 dotacje na żywność zaplanowano w wysokości 190 mld zł (około 27%).

W grupie artykułów nieżywnościowych i usług, gdzie większość cen to ceny regulowane i umowne (określane przez jednostki gospodarcze), w zasadzie zlikwidowano wszelkie uprzednie dotacje, przy czym nowe ceny uwzględniają już wzrost kosztów, jaki nastąpił po reformie cen zaopatrzeniowych, płac itp. Pozostały jedynie nieliczne artykuły (grupy artykułów) o cenach regulowanych, na które świadomie utrzymano określone dopłaty z budżetu państwa. Dotyczyło to obuwia i wyrobów przemysłu włókienniczego dla dzieci oraz niektórych artykułów sportowych i turystycznych dla młodzieży (łączna kwota dotacji w planie na rok 1982 wyniosła około 4 mld zł).

Podsumowując rozważania nad zasadami ustalania cen w okresie po-

wojennym niełatwo wskazać na podstawowe prawidłowości i wysunąć wnioski na przyszłość. W poszczególnych latach pojawiały się nieregularnie, ale cyklicznie, te same problemy do rozwiązania. Brak równowagi rynkowej, przewaga dochodów ludności nad podażą, niewłaściwe relacje cen artykułów żywnościowych do nieżywnościowych, wysokie dopłaty budżetowe do cen detalicznych — oto zasadnicze trudności, które wymagały pokonywania i rozwiązywania. Takie cele stawiały sobie niemal wszystkie koncepcje i wprowadzane reformy cen, łącznie ze zmianą systemu pieniężnego w roku 1950.

Zmiany cen przynosiły efekty jedynie na krótką metę, natomiast nie działały skutecznie w dłuższym czasie. Czy ma to znaczyć, że ceny nie mogą właściwie służyć gospodarce i rynkowi? Nie można udzielić odpowiedzi na to pytanie, postawiono je bowiem fałszywie. Fałszywie też stawiano zagadnienie cen w całym okresie powojennym. Cenę traktowano jako środek, który miał poprawiać i regulować gospodarkę. Nie można zaprzeczyć, że ceny są ważnym instrumentem funkcjonowania gospodarki. Nie ma jednak takiej możliwości, aby zbudować idealny system cen, który zapewniałby właściwe funkcjonowanie gospodarki. Zależność jest odwrotna: dobra, właściwie funkcjonująca gospodarka tworzy sprawny mechanizm cen³. Funkcjonujący system cen ma charakter wtórny w stosunku do mechanizmu funkcjonowania gospodarki.

Z rozważań tych wynika, że pierwszoplanowe znaczenie mają mechanizmy funkcjonowania gospodarki. Najważniejsze zatem jest reformowanie gospodarki w taki sposób, aby wprowadzane mechanizmy powodowały wzajemne dostosowywanie się wielkości rynkowych. Wówczas jednym z elementów takiego mechanizmu będzie również mechanizm kształtowania się cen⁴. W przeciwnym wypadku zmiany cen, aczkolwiek konieczne, będą skutkować na krótką metę i nie przyczynią się do prawidłowego funkcjonowania całej gospodarki w dłuższym okresie.

II. POZIOM I TENDENCJE ZMIAN *CBN* NA TLE WIELKOŚCI PRODUKCJI

Analizując ceny detaliczne w pierwszych pięciu latach po wojnie zauważyć można istotny ich wzrost, sięgający około 45%. W poszczególnych grupach tempo wzrostu cen było niejednolite. Stosunkowo najniższy wzrost charakteryzował ceny żywności, alkoholu i tytoniu, a ceny opału i światła wręcz spadały. Najsilniejszy wzrost cen detalicznych od

³ A. Zając, *Teoretyczne warunki sprawności systemu cen*, w: *Cena — parametr czy zakres w zreformowanym przedsiębiorstwie*, Poznań 1983, s. 57-59.

⁴ Reforma cen na Węgrzech w 1968 r. została przeprowadzona łącznie z reformą systemu zarządzania gospodarką narodową. Por.: *Reforma mechanizmu gospodarczego na Węgrzech*, praca pod red. J. Frisza, Warszawa 1971, s. 157.

1945 r. zanotowano natomiast w grupie odzieży i obuwia oraz artykułów i usług związanych z higieną i ochroną zdrowia. W omawianym okresie ceny wszystkich artykułów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego charakteryzowało znacznie wyższe tempo wzrostu niż ceny żywności. Wzrosły one prawie o 75%, podczas gdy ceny żywności tylko o 16%. Przyczyn odmiennego tempa wzrostu cen obydwu grup artykułów należy upatrywać przede wszystkim — jak wspomniano — w polityce państwa zmierzającej do zapewnienia ludności stosunkowo niskich podstawowych kosztów utrzymania.

W latach 1950-1970 można wyodrębnić dość wyraźnie trzy zasadnicze okresy o odmiennych tendencjach kształtowania cen. Lata 1950 - 1953 to okres dość gwałtownego wzrostu cen, w latach 1954-1956 nastąpiła ich stabilizacja, a następnie spadek, i wreszcie lata 1957 - 1970 to okres ponownego, stosunkowo wolnego, wzrostu cen. W ciągu lat 1950-1953 ceny towarów i usług wzrosły o 78,5%, w tym usług konsumpcyjnych o 45,9%, towarów konsumpcyjnych zaś o 82%. Szczególnie intensywnie wzrosły ceny towarów żywnościowych (o 106%), natomiast słabiej nieżywnościowych (o 59%). Przeprowadzone w 1953 r. podwyżki obrazują dane w tabeli 1.

Tabela 1

Wzrost cen detalicznych ważniejszych wyrobów w 1953 r.

Grupy wyrobów	Przyrost ceny w %
Mąka, pieczywo i kasze	92,0
Mięso, drób, przetwory mięsne	89,5
Cukier i wyroby cukiernicze	72,0
Nabiał i jaja	44,7
Papierosy i zapalki	41,0
Obuwie	39,0
Tkaniny i artykuły odzieżowe	21,0

Źródło: Dane Urzędu Cen.

Reforma cen — jak już wspomniano — umożliwiła zniesienie reglamentacji, ale jako działanie jednorazowe nie mogła zapewnić dynamicznej równowagi.

Inne ujemne cechy dokonanej w 1953 r. reformy cen to: pełne oderwanie cen od kosztów, pominięcie reformy czynszów za mieszkania oraz usługi transportowe, a przede wszystkim zobowiązanie się rządu wobec społeczeństwa, że w przyszłości nie będzie podwyżek cen, jedynie ich obniżki⁵. Była to świadomie podjęta decyzja o eliminacji cen jako instrumentu polityki ekonomicznej, co bardzo szybko okazało się nie-realne. Wprowadzie w latach 1954 - 1956 przeważała tendencja do spadku

⁵ P. Karpiuk, *Aktualne problemy polityki cen*, Warszawa 1972, s. 192.

cen, szczególnie wyraźna w zestawieniu z cenami artykułów nieżywnościowych (zmałyły one prawie o 16%, gdy żywności tylko o 5%), ale już w roku 1957 zarysowała się ponownie tendencja wzrostu cen. Warto w tym miejscu dodać, że jeżeli na początku analizowanego okresu dynamika wzrostu cen artykułów nieżywnościowych była wyższa, różnice zaś między obu grupami cen w 1950 r. wynosiły 22,2 punktów procentowych, to już w roku 1970 wyższa była dynamika cen żywności, natomiast różnice wartości wynosiły 14,9 punktów.

Analizując dynamikę cen detalicznych poszczególnych artykułów konsumpcyjnych należy podkreślić, że charakterystyczne były dłuższe okresy stabilizacji cen. W latach sześćdziesiątych ustabilizowane były ceny takich artykułów, jak: produkty przemiału i przerobu zboża, tłuszcze, cukier i wyroby cukiernicze, a w grupie artykułów przemysłowych głównie artykuły włókiennicze i odzież.

Porównując ceny detaliczne z cenami roku wyjściowego można stwierdzić, że w latach 1957-1970 nieznacznie szybciej rosły ceny żywności aniżeli towarów nieżywnościowych, wśród których najwyższą dynamikę osiągnęły ceny książek i czasopism.

Stosunkowo wysokich podwyżek cen żywności dokonano w 1967 r. Objęły one głównie ceny mięsa i jego przetworów. W tym czasie podwyższono również opłaty za przejazdy środkami komunikacji miejskiej.

Sporadyczne, odgórnie decydowano, podwyżki cen i brak w tym zakresie logicznego mechanizmu stały się istotnym hamulcem, rozwoju produkcji i zbytu wielu produktów, co doprowadziło do napięć w całej gospodarce. Trudności, występujące szczególnie pod koniec analizowanego okresu, że zbytem relatywnie bardzo drogich dóbr trwałego użytkowania, z równoczesnym znacznym niedoborem artykułów żywnościowych, zwłaszcza mięsa, a także niektórych wyrobów przemysłu lekkiego produkowanych z surowców naturalnych — powodowały napięcia na rynku i zakłócenia w produkcji. Były to bezpośrednie przyczyny wprowadzenia w roku 1970 głębokich zmian cen. Zmierzały one do zbliżenia cen do wartości społecznych nakładów pracy oraz do osiągnięcia równowagi rynkowej. Najpoważniejszą podwyżką, około 17,6%, objęto ceny mięsa, przetworów mięsnych i tłuszczów zwierzęcych. W grupie artykułów przemysłowych natomiast największe podwyżki objęły wyroby przemysłu lekkiego wytwarzane z włókien naturalnych.

Oceniając wewnętrzne relacje cen detalicznych w tym okresie trudno nie podkreślić relatywnie niskich cen chleba, mydła, a także mięsa przy wysokich cenach masła, jaj czy wreszcie pończoch.

W analizowanym okresie relacje cen towarów do usług, a przede wszystkim cen artykułów żywnościowych do nieżywnościowych uległy zasadniczym zmianom. Ceny usług w Polsce charakteryzowała długookresowa stabilizacja. W latach 1950 - 1970 zmiany relacji cen usług wynikały głównie z ruchu cen żywności i artykułów konsumpcyjnych

nieżywnościowych. Do roku 1953 relacje wymienne towarów do usług wzrastały na korzyść tych pierwszych. Sytuacja zmieniła się w roku 1953. Efektem generalnej reformy cen był wzrost relacji wymiennych na rzecz usług.

Analizując relacje cen żywności do artykułów nieżywnościowych należy podkreślić, że stałą tendencją rozwojową tych relacji w poszczególnych krajach jest wzrost cen żywności w porównaniu z cenami artykułów przemysłowych⁶. W okresie uprzemysłowienia produkcja przemysłowa wzrastała szybciej niż produkcja rolna, powodując zmiany w wolumenie i strukturze podaży. W Polsce w okresie powojennym proporcje te kształtowały się jednak odwrotnie. W całym okresie notowano relatywnie niskie ceny artykułów żywnościowych w porównaniu z cenami artykułów przemysłowych. Było tak aż do roku 1960.

W następnych latach relacje te kształtowały się nieco korzystniej dla towarów żywnościowych, co wiązało się ze wzrastającym rozwojem kraju. Korzystne, zgodne z tendencjami światowymi, zmiany w omawianych relacjach zachodziły jednak zbyt wolno na skutek zarówno usztywnienia cen żywności, jak i słabej tendencji obniżki cen artykułów przemysłowych. Pogorszyło to dość wyraźnie relacje podstawowych elementów rynku.

Analizę zmian cen detalicznych na tle dynamiki produkcji rolniczej i przemysłowej obrazują dane w tabeli 2.

Jeżeli w roku 1951 dysproporcja między wskaźnikiem cen detalicznych a wskaźnikiem produkcji konsumpcyjnych artykułów przemysłowych wynosiła zaledwie 20,1 punktów procentowych, to w roku 1970 wzrosła aż do 168,2 punktów. W analizowanym okresie tempo produkcji zdecydowanie przewyższało wzrost cen detalicznych. Inaczej nieco przedstawiała się sytuacja w rolnictwie. Rosły zarówno ceny detaliczne, jak i produkcja towarowa rolnictwa.

Produkcja towarowa rolnictwa wykazywała w całym analizowanym okresie (z wyjątkiem roku 1953) wyższą dynamikę wzrostu aniżeli ceny. Spadek tempa wzrostu produkcji rolnej w latach 1962-1963 nie pociągnął za sobą wyraźniejszych zmian cen, a ceny żywności nadal były cenami sztywnymi niezależnie od sytuacji rynkowej. Trzeba tutaj podkreślić, że dysproporcje między wskaźnikiem cen detalicznych a wskaźnikiem produkcji towarowej rolnictwa nie były tak znaczne, jak to miało miejsce w produkcji przemysłowej. Jeżeli w roku 1951 różnica ta wynosiła 35,3 punktów procentowych, to w roku 1970 wzrosła do 50,1. Niestety, świadczyło to nie tyle o zbliżonych tendencjach do zmian obu wielkości, ile raczej o stabilizacji zarówno cen, jak i produkcji rolnej. W końcowym efekcie pogorszyło to sytuację na rynku żywnościowym.

⁶ A. Hodoly, R. Peretiatkowicz, *Zarys koncepcji rozwoju spożycia artykułów nieżywnościowych w okresie perspektywicznym*, Handel Wewnętrzny 1958, nr 4, s. 10-11.

Tabela 2

Dynamika cen detalicznych oraz produkcji rolniczej i przemysłowej środków konsumpcji w latach 1951 - 1970 (1955=100)

Lata	Ceny detaliczne artykułów konsumpcyjnych		Produkcja przemysłowa artykułów konsumpcyjnych	
	artykuły żywnościowe	artykuły przemysłowe	artykuły żywnościowe	artykuły przemysłowe
1951	55,4	82,2	85,1	62,1
1952	70,7	85,3	83,7	71,2
1953	104,8	116,4	88,7	82,1
1954	99,8	106,3	91,1	89,5
1955	100,0	100,0	100,0	100,0
1956	99,4	98,4	103,9	107,2
1957	102,1	109,6	110,2	120,4
1958	104,4	112,8	120,7	133,5
1959	107,0	110,9	118,2	140,0
1960	119,9	110,0	125,6	151,6
1961	113,3	110,3	140,1	164,2
1962	118,4	111,0	135,3	174,7
1963	116,5	113,9	135,6	178,8
1964	117,9	115,0	142,9	193,0
1965	119,5	115,1	154,5	207,9
1966	118,4	116,4	166,8	221,2
1967	119,9	117,9	172,2	232,8
1968	123,0	117,9	179,5	247,9
1969	126,3	118,0	173,3	266,1
1970	129,1	117,9	179,2	286,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Rocznika Statystycznego Przemysłu 1945 - 1965, tab. 2, s. 132, Rocznika Statystycznego, GUS, 1971, s. 266, tab. 1 oraz s. 157, tab. 2.

W następnym dziesięcioleciu, tzn. w latach 1970 -1980, ceny dalej były dość stabilne. Obrazuje to tabela 3.

Zgodnie z przyjętymi w roku 1970 założeniami lata 1971 - 1972 charakteryzowały się trwałością ogólnego poziomu cen detalicznych. Dopiero w roku 1973 zaznaczył się wzrost ogólnego wskaźnika cen. Występowały przy tym istotne różnice w tempie wzrostu cen w poszczególnych grupach towarowych oraz cen w handlu uspołecznionym i na wolnym rynku. Najniższy wskaźnik wzrostu cechował ceny detaliczne artykułów żywnościowych w handlu uspołecznionym. Szczególnie stabilne były ceny tłuszczów jadalnych. 10% zmianę w ich cenie zanotowano dopiero w 1978 r. Podobnie ceny ryb i przetworów rybnych podwyższono o 16,5% w 1979 r.

Częstsze były natomiast zmiany ceny cukru i wyrobów cukierniczych. Szczególnie jaskrawe dysproporcje między cenami detalicznymi a sytuacją rynkową dotyczyły mięsa i przetworów mięsnych. W latach 1973 - 1977 ceny detaliczne tej grupy artykułów nie uległy żadnym zmianom, mimo coraz wyraźniejszych dysproporcji między popytem a popytą.

Tabela 3

Wskaźnik cen detalicznych towarów nabywanych przez ludność w handlu uspołecznionym w latach 1971 - 1980
(rok poprzedni = 100)

Wyszczególnienie	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Towary konsumpcyjne	99,1	99,6	103,3	105,1	103,5	104,0	104,5	108,4	107,4	108,5
Żywność	101,5	99,2	101,0	101,6	100,2	102,7	106,0	106,3	108,5	110,0
w tym										
- przetwory młynarskie i makarony	100,5	99,3	103,0	100,1	100,0	100,2	119,3	106,2	109,9	110,6
- mięso, przetwory i podroby	102,1	97,1	100,0	100,2	100,0	100,0	100,0	105,8	112,2	113,9
- ryby i przetwory	102,2	97,7	99,8	101,7	102,6	100,5	101,7	101,9	116,5	104,7
- tłuszcze jadalne	100,7	99,0	100,0	100,0	100,2	100,0	100,0	111,0	102,7	106,9
- nabiał i jaja	99,9	100,4	100,0	101,7	100,6	103,6	101,6	101,2	100,9	103,8
- cukier i wyroby cukiernicze	100,1	99,9	103,8	100,2	100,0	103,7	105,1	105,1	113,6	105,3
- warzywa, ziemniaki, owoce i przetwory	102,4	104,4	99,2	114,8	98,7	126,2	104,8	113,7	101,3	124,4
- napoje alkoholowe	100,0	100,0	100,0	125,2	102,2	100,0	100,0	119,0	110,7	105,2
Towary nieżywnościowe	97,2	99,9	105,8	103,6	106,2	105,8	104,7	107,3	106,0	108,5
w tym										
- odzież	91,5	99,6	110,2	102,2	107,4	105,3	104,9	109,3	105,8	106,8
- obuwie	103,4	101,5	108,2	109,6	107,3	105,6	105,6	111,5	105,8	110,9
- meble i elementy meblowe	102,1	100,0	107,8	104,5	106,1	105,1	109,4	107,7	112,2	102,7
- art. gosp. domowego	94,1	100,3	102,9	101,3	104,3	102,4	104,9	104,3	104,6	105,1
- opał, nafta oświetleniowa, paliwa, smary	110,8	100,0	100,0	100,3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,2
- książki i czasopisma	101,5	99,2	109,1	112,1	112,8	107,0	105,0	104,1	101,5	123,5
- wyroby tytoniowe i zapalki	98,7	100,0	100,0	100,0	125,5	133,2	100,0	100,0	103,7	102,9

Źródło: Rocznik Statystyczny, GUS, 1976, s. 390, tab. 2, Rocznik Statystyczny, GUS, 1982, s. 347 - 348, tab. 2.

Zmieniono je dopiero w roku 1978 w związku z wprowadzeniem cen komercyjnych.

Wśród artykułów nieżywnościowych na niezmiennym poziomie pozostawały ceny detaliczne opału, nafty oświetleniowej, paliwa i smarów. Gwałtowny wzrost światowych cen ropy naftowej i produktów pochodnych przy stabilnych cenach wewnętrznych zerwał wszelkie logiczne związki między tymi dwiema grupami cen. Ogólnie jednak ceny konsumpcyjnych artykułów nieżywnościowych w analizowanym okresie częściej były zmieniane aniżeli artykułów żywnościowych. Poważniejsze regulacje cen z lat siedemdziesiątych wiązały się bezpośrednio z przyspieszonym wzrostem dochodów ludności. Objęto nimi przede wszystkim napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe.

Należy również podkreślić, że stabilności cen detalicznych, zwłaszcza na początku lat siedemdziesiątych, towarzyszyło stopniowe pogarszanie się koniunktury gospodarczej w świecie kapitalistycznym, pogorszenie terms of trade w handlu zagranicznym, wzrost cen światowych oraz kilkuletnie nieurodzaje w rolnictwie. Ponadto w naszym kraju miały miejsce tzw. subiektywne trudności gospodarcze wynikające bezpośrednio z nieumiejętności planowania i złej organizacji pracy, np. nie uzasadniony wynikami produkcyjnymi wzrost płac, znaczny wzrost nakładów inwestycyjnych, jak również nieodpowiednia jakość produkowanych wyrobów⁷. W konsekwencji doprowadziło to do wzrostu napięć rynkowych.

Pełniejsze zobrazowanie realizowanej polityki cen wymaga prześledzenia ich relacji. Ukształtowane w latach siedemdziesiątych relacje cen detalicznych były wynikiem ścierania się różnych poglądów na rolę ceny jako narzędzia kształtowania dynamiki i struktury konsumpcji, a także jej wpływ na egalitaryzację warunków życia. Warto przypomnieć, że stabilność cen służyła jako środek propagandowy uzasadniający wyższość gospodarki socjalistycznej. Istniejąca struktura cen daleko więc odbiegała od struktury cen krajów gospodarczo rozwiniętych.

Powyższe okoliczności oraz coraz głębiej rysujący się kryzys gospodarczy stały się przyczyną przeprowadzonej w 1982 r. na nie znaną dotąd skalę reformy cen. Za podstawowe cele reformy cen detalicznych uznano: zahamowanie powiększającej się nierównowagi między masą pieniądza na rynku a podażą towarów i usług, uwzględnienie w cenach realnych kosztów produkcji, pozwalające na ograniczenie dotacji budżetu państwa oraz zbudowanie sensownego i logicznego systemu cen⁸. Choć podstawowym celem było zbudowanie racjonalnego systemu funkcjonowania cen na rynku żywnościowym, gdzie wypaczenia cenowe wią-

⁷ L. Miastkowski, *Problemy cen detalicznych w Polsce w latach 1971-1977*, Gospodarka Planowa 1979, nr 10, s. 534.

⁸ J. Śliwa, *Ceny w reformie gospodarczej*, Materiały Informacyjne PKC 1981, nr. 7, s. 6.

zały się z pewnymi preferencjami konsumpcji stosowanymi przez państwo, niezbędna stała się centralna regulacja cen. Najpilniejszym zadaniem była przede wszystkim likwidacja dysproporcji między cenami skupu produktów rolnych a cenami detalicznymi żywności oraz ustalenie prawidłowych wewnątrzgrupowych relacji cen⁹.

Tabela 4

Ceny detaliczne pieczywa i przetworów zbożowo-mącznych w latach 1980-1981 (w zł)

Wyszczególnienie	Jednostka miary	1980	1981
Chleb mieszany zwykły	0,8 kg	6,70	16,00
Bułka pszenna śniadaniowa	1 sztuka	0,90	1,50
Mąka pszenna „wrocławska”	1 kg	6,70	23,00
Mąka pszenna „poznańska”	1 kg	10,0	24,00
Kasza jęczmienna perłowa	1 kg	5,70	24,00
Makaron tradycyjny jajeczny	0,5 kg	5,30	21,00
Ryż wyborowy	1 kg	10,00	30,00

Źródło: Rocznik Statystyczny, GUS, 1982, s. 349, tab. 5.

Tabela 5

Zmiany cen detalicznych ważniejszych artykułów spożywczych i nośników energii w 1982 r. (w zł)

Wyszczególnienie	Jednostka miary	1981	1982
Cukier	1 kg	10,50	46,00
Sól warzona	1 kg	2,20	7,00
Mleko spożywcze o zawartości 2% tłuszczu	1 l	2,90	10,00
Masło stołowe	0,25 kg	17,00	60,00
Ser twarogowy tłusty	1 kg	24,00	84,01
Margaryna „Palma”	0,25 kg	8,50	30,00
Schab z kością	1 kg	90,00	360,00
Łopatka z kością	1 kg	59,00	250,00
Rostbeft	1 kg	56,00	180,00
Kielbasa zwyczajna	1 kg	44,00	190,00
Śledź bałtycki świeży	1 kg	15,00	40,00
Węgiel opałowy gat. I	1 tona	550,00	2000,00
Energia elektryczna	1 kWh	0,90	1,80
Gaz przewodowy miejski	1 m ³	0,90	1,90
Opłata za centralne ogrzewanie	1m ² pow. użyt. mieszkania	3,00	8,00

Źródło: Zmiana cen detalicznych żywności, opatu i energii oraz system rekompensat, Warszawa 1981, s. 7 - 8.

⁹ Alergia na ceny, Życie Gospodarcze 1980, nr 39, s. 8-9.

Operację cenową, zakreśloną na szeroką skalę, zapoczątkowała podwyżka cen pieczywa i przetworów zbożowo-mącznych we wrześniu 1981 r. Ceny tych artykułów tak podniesiono, by uwzględniały ówczesną cenę skupu, powiększoną o koszty przetwórstwa, transportu i obrotu. Skalę wspomnianych podwyżek obrazuje tabela 4.

Kolejne zmiany cen detalicznych obejmujące generalną podwyżkę cen większości artykułów żywnościowych, opału, gazu i energii wprowadzono 1 II 1982 r. Zmiany cen detalicznych ważniejszych artykułów przedstawia tabela 5.

Podwyżką objęto następujące artykuły: mleko i przetwory mleczarskie, tłuszcze roślinne, cukier, niektóre przetwory owocowe, sól, mięso i przetwory mięsne, tłuszcze zwierzęce, ryby i przetwory rybne.

W roku 1982 istotnym zmianom uległy również ceny przemysłowych artykułów konsumpcyjnych. Wynikały one z reformy cen zaopatrzeniowych (wprowadzonej 1 I 1982 r.) oraz ze wzrostu ceny siły roboczej. Zwiększenie kosztów produkcji w sytuacji samofinansowania się przedsiębiorstw musiało znaleźć odbicie w cenach zbytu.

Skalę zmian cen detalicznych artykułów konsumpcyjnych obrazuje tabela 6.

Tabela 6

Wzrost średnich cen detalicznych ważniejszych artykułów konsumpcyjnych
w 1982 r. w porównaniu z rokiem 1981 w %

Grupy wyrobów	Przyrost ceny w %
Ogółem artykuły żywnościowe	241,3
w tym	
– przetwory młynarskie i makaronowe	203,5
– pieczywo i wyroby ciastkarskie	180,2
– ziemniaki, warzywa, owoce	181,8
– herbata i kawa	142,7
– nabiał	274,0
– cukier i wyroby cukiernicze	266,3
– ryby i przetwory rybne	323,3
– mięso, podroby i przetwory	302,0
– tłuszcze jadalne	301,2
– napoje alkoholowe	206,5
Ogółem artykuły nieżywnościowe	184,2
w tym	
– odzież	160,3
– obuwie	175,0
– artykuły włókiennicze	160,7
– artykuły kosmetyczne i wyroby toaletowe	182,2
– meble i elementy meblarskie	210,0
– opał, nafta oświetleniowa, paliwa i smary	197,9
– elektroniczny sprzęt powszechnego użytku	231,2
– artykuły gospodarstwa domowego	247,9

Efektom podwyżek cen detalicznych w latach 1981-1982 były istotne zmiany w ich wewnętrznej strukturze. W zestawieniu z poprzednio analizowanymi relacjami szczególnie wysoką podwyżką objęto ceny mięsa. Ceny jaj, podobnie jak w okresach poprzednich, zmieniały się w zależności od sytuacji rynkowej w całym omawianym okresie. Warto również zwrócić uwagę na obniżkę w 1982 r. relacji wymiennej 1 kg masła do wszystkich wybranych artykułów konsumpcyjnych. Było to skutkiem ustalenia w 1982 r. ceny masła w wysokości, która nie zapewniała rentowności produkcji i wymagała dotacji budżetowej.

Wyraźnej obniżce natomiast uległy ceny pończoch i mydła toaletowego, co potwierdza stosunkowo niski wzrost cen tych artykułów w porównaniu z cenami żywności.

Przedstawiona pokrótce polityka cenowa lat siedemdziesiątych nie była — jak już wspomniano — w pełni skorelowana ze zmianami zachodzącymi w gospodarce narodowej. Jeżeli w 1970 roku przemysł wytwarzał 48,8% dochodu narodowego, a rolnictwo 22,5%, to w roku 1977 udział przemysłu wzrósł do 53%, a udział rolnictwa spadł do 13,7% dochodu narodowego¹⁰. Znacznemu także ograniczeniu uległo tempo przyrostu produkcji przemysłowej przeznaczonej na rynek. W końcu lat siedemdziesiątych pogłębił się także istotnie niedostatek surowców. Dodatkowo niekorzystnie na tę sytuację wpłynęły: spadek wzrostu wydajności pracy, złe wykorzystanie majątku produkcyjnego, niska oszczędność surowców i materiałów oraz trudności płatnicze uniemożliwiające import surowców przemysłowych. Na rynku artykułów i usług konsumpcyjnych wyczuwało się niedorozwój wszelkich form drobnej wytwórczości i usług, które mogłyby przyczynić się do większej elastyczności produkcji oraz do większego zróżnicowania asortymentu. Wreszcie, kryzys gospodarczy pogłębiały narastające napięcia społeczne.

Zmienne kierunki w rozwoju gospodarczym kraju w latach 1971 - 1982 znalazły odbicie w dynamice produkcji przemysłowych artykułów konsumpcyjnych. Kształtowanie się cen detalicznych przemysłowych artykułów konsumpcyjnych oraz dynamikę produkcji przedmiotów spożycia przedstawia tabela 7.

Mniej więcej po roku 1978 rozwarcie między wskaźnikiem cen detalicznych a dynamiką produkcji zaczęło się gwałtownie nasilać — wolno wzrastającym cenom towarzyszył coraz większy spadek produkcji. W roku 1982 rozwarcie to w przemysłowych artykułach konsumpcyjnych osiągnęło wartość 86,2 punktów procentowych, gdy w roku 1971 wynosiło 11.

W produkcji rolniczej w latach 1971 - 1982 największą dysproporcję między dynamiką cen detalicznych żywności a produkcją towarową rolnictwa notowano w roku 1982. Różnica między wspomnianymi wskaźni-

¹⁰ J. Gliszczyński, J. Syrek *Gospodarka Polski Ludowej*, Warszawa 1980, s. 112.

Tabela 7

Dynamika cen detalicznych artykułów przemysłowych oraz produkcji rolniczych artykułów konsumpcyjnych i przemysłowych środków konsumpcji w latach 1971 - 1982 (rok poprzedni=100)

Lata	Dynamika cen detalicznych		Dynamika produkcji	
	artykułów żywnościowych	przemysłowych artykułów konsumpcyjnych	towarowej rolnictwa	artykułów przemysłowych
1971	101,5	97,2	103,6	108,2
1972	99,2	99,9	108,4	111,0
1973	101,0	105,8	107,3	110,8
1974	101,6	103,6	101,6	110,6
1975	100,2	106,2	97,9	111,4
1976	102,7	105,8	98,9	108,8
1977	106,0	104,7	101,4	107,3
1978	106,3	107,3	104,1	105,3
1979	108,5	106,0	98,5	102,2
1980	110,0	108,5	89,3	100,0
1981	114,6	110,9	105,4	91,4
1982	241,3	184,2	98,0	98,0

Źródło: Tabela 5 oraz Rocznik Statystyczny, GUS, 1976, s. 231, tab. 5, Rocznik Statystyczny, GUS, 1981, s. 228 tab. 1, Rocznik Statystyczny, GUS, 1982, s. 171, tab. 1 oraz s. 237, tab. 16, Biuletyn Statystyczny 1983, nr 1 (wkładka),

kami wynosiła aż 143,3 punktów procentowych. W dużej mierze było to spowodowane wspomnianą już reformą cen żywności. Na spadek produkcji miały również wpływ bardzo niskie w tym okresie dostawy środków produkcji dla rolnictwa i niezbyt sprzyjające warunki atmosferyczne.

Podsumowując rozważania nad poziomem i relacjami cen w czterdziestoleciu PRL należy stwierdzić, że polityka ich kształtowania istotnie różniła się w poszczególnych okresach.

Dynamikę cen w latach 1945 - 1970 cechowała znacznie większa stabilność. O ile stosunkowo dużą dynamikę wzrostu cen można było obserwować w latach 1946 - 1953, w którym to okresie dodatkową trudnością była wielopoziomowość cen, o tyle w latach następnych zmiany były niewielkie. Bardzo dużą stabilność cen miały przede wszystkim podstawowe artykuły żywnościowe. Stabilnym cenom z lat 1953 - 1970 odpowiadał dość dynamiczny wzrost produkcji przemysłowej (w dużej mierze było to spowodowane relatywnie niskim poziomem produkcji w okresie wyjściowym) i niewielki przyrost produkcji towarowej rolnictwa. Szczególnie wyraźne oddzielenie poziomu cen od istniejącej sytuacji rynkowej nastąpiło w roku 1954¹¹. Warto również dodać, że dla utrzymania sta-

¹¹ Uchwała nr 39 Rady Ministrów z dnia 16 VI 1954 r.

bilnych cen ceny nowych wyrobów rynkowych były oparte na cenach wyrobów podobnych za pomocą metody relacji, niezależnie od sytuacji rynkowej i kosztów produkcji. W konsekwencji prowadziło to do powielania starych błędów, usztywniania wadliwej struktury cen. Uważano, że ceny relacyjne powinny nawiązywać do ustalonej w przeszłości podstawy cenowej¹², którą nie zawsze prawidłowo skalkulowano i często nie pokrywała ona nawet kosztów produkcji. Nie uwzględniano również zmieniających się kosztów w czasie, powodując tym samym wzrost liczby artykułów do których państwo musiało dopłacać.

Stabilna była również polityka cen w latach siedemdziesiątych. Pewien niewielki ich wzrost, szczególnie cen żywności, można zaobserwować w drugiej połowie lat siedemdziesiątych. Zdecydowane zmiany nastąpiły w roku 1982. Stabilnym cenom przemysłowych artykułów konsumpcyjnych odpowiadała, bardzo już wyraźna po roku 1975, tendencja do spadku produkcji przedmiotów spożycia. Szczególnie głęboki spadek nastąpił w latach 1980-1982. Nie zmienił tej tendencji dynamiczny wzrost cen w 1982 r. Podobnie początkowo stabilna przy małej dynamice wzrostu cen, była dynamika produkcji towarowej rolnictwa w latach 1978 - 1980. Już jednak w latach 1979 -1980 uległa ona istotnemu spadkowi. Niska dynamika produkcji towarowej rolnictwa utrzymywała się także w latach następnych mimo bardzo wysokiej dynamiki wzrostu cen.

Można stwierdzić, że w okresie tym coraz wyraźniej podejmowano próby uwzględnienia pozakosztowych zasad kształtowania cen oraz decentralizacji ustalania cen. W praktyce rozszerzania uprawnień do ustalania cen zarysowały się trzy główne kierunki: decentralizacji podyktowanej odrębnością pewnych dziedzin, decentralizacji ze względów techniczno-organizacyjnych oraz decentralizacji uprawnień cenowych jako środka zarządzania gospodarką.

Polityka cenowa w latach 1945 -1970 zasadzała się natomiast na powszechności kształtowania cen metodą kosztową i metodą relacji, a w początkowym okresie na istnieniu wielopoziomowości cen oraz na dążeniu do ich stabilności. Metodę popytowo-podażową kształtowania cen ograniczono jedynie do rynku jaj oraz rynku owocowo-warzywnego. W latach siedemdziesiątych stopniowo rozszerzano stosowanie metody popytowo-podażowej ustalania cen oraz kontynuowano wyznaczanie cen metodą relacji. W 1982 r. sprowadzono ceny większości artykułów do aktualnych kosztów produkcji i obrotu, rozszerzając jednocześnie zasięg metody popytowo-podażowej kształtowania cen.

¹² J. Bolesta, *Ewolucja systemu cen*, Prace i Materiały Zakładu Badania Cen, nr 41, s. 30.

RETAIL PRICE RULING IN THE PEOPLE'S POLAND

Summary

The article presents basic principles of price shaping in the period from the end of the World War Two to 1983, as well as its dynamics attempting to relate it to changes in industrial and agricultural production.

Presented actions undertaken in that sphere in the forty years of the People's Poland indicate that the same economic problems to solve were appearing in individual years irregularly, but cyclically. These were first of all: lack of market equilibrium, higher incomes of the population than market supplies, improper price relations in food and non-food stuffs and high budgetary subsidies to the retail prices. In this situation almost all concepts and implemented price reforms aimed at elimination of those difficulties. Yet, the effects were not long lasting and ineffective in the long run. It was fallacious to treat price as the last resort to improve and regulate functioning of economy, meanwhile, as it is easy to prove, functioning system of prices has a secondary character in relation to functioning economic system, that is only healthy economy which gives shape to the efficient price mechanism.

A study of price levels and relations in the examined period proves a gradual (from the sixties on) departure of prices from any relations and economic grounds. Stabilization of foodstuffs prices, effecting increasing budgetary subsidies was accompanied by an irrational growth of non-alimentary products. Both agricultural and industrial production, initially tending to stabilize declined gradually. In that situation it is necessary to return to prices their role of important economic instrument. The authors attempted to prove however, that although indispensable, it is hardly a sufficient intervention to revive the economy.